

EL MOLÍ DE L'ESQUIROLA

Ramon AMIGÓ

Per a molta gent, no és pas un nom que vingui de nou. Els de fora de la zona on es troba el molí en van poder començar a tenir notícia a partir de primers d'aquest segle, perquè l'anomena la guia d'Artur Osona en un itinerari que condueix de la Febró a Cornudella, pel riu de Siurana. Devia ésser la primera vegada que el nom apareixia escrit amb lletra d'impremta. Després, n'ha hagut de parlar tothom que hagi transitat per la part alta d'aquell riu perquè és un dels paratges feréstegament encantadors que es poden trobar per aquestes muntanyes pròximes. Quan el molí va deixar de fer de molí, l'edifici va passar a fer de masia, i s'aguanta dret, igualment com el seu veí, el mas d'en Candi: les dues úniques cases senceres que es poden trobar a la vora del riu, entre la presa del pantà de Siurana i la vileta de la Febró. Una bona tirada de quietud i d'abandó, que ja no és nova, sinó que fa l'efecte que sempre ha estat si fa no fa igual per les vores del riu perquè, si algun moviment hi havia, era per damunt dels cingles, allà on bat més hores el sol.

Però no em proposo de parlar del paisatge que es desplega pel rodal del molí, sinó que vull aportar alguns comentaris sobre el seu nom, malgrat que hagi dit més d'una vegada que no m'abellix mai de fer hipòtesis etimològiques, castells en l'aire, per aclarir d'on pot procedir un nom; però amb l'Esquirola faré una excepció, perquè em sembla que ho veig bastant clar. Els més entesos en aquesta matèria em perdonaran si em desvio gaire.

El nom de l'Esquirola porta ràpidament a pensar en l'esquirol, aquell animaló àgil, que habita pels boscos, que té una cua excepcional amb la qual s'ajuda per gairebé volar d'una branca a una altra. Una primera consideració que fa posar en dubte que el nom de l'indret procedeixi de l'animal en qüestió és que ningú no ha utilitzat mai la forma femenina del nom per referir-se a la femella d'aquell rosegador. Evidentment que hi ha esquirols mascles i esquirols femelles, com passa igualment amb els teixons, els mussols, els ratolins, i amb tants altres, que sempre s'anomenen en masculí i el femení, si mai se l'ha de menester (cosa que passa rarament) no es fa amb l'afegit d'una desinència, sinó amb l'afegit de la paraula "femella": un esquirol femella, o bé -a la inversa- una òliba mascle.

Que se l'anomenés en femení ja fa posar en guàrdia. Però allà on es troben elements que permeten de proposar que el nom té un altre origen és en manuscrits

antics. En el primer terç del segle XIII, ara fa 764 anys, que és l'anotació més vella que n'hem vist, l'amanuense va escriure *Scarerola*. A partir d'allí, es troben una sèrie de variants: *Escalerola*, i també amb /S/ líquida inicial, *Scalerola*; i es veu una gran abundància de (E)*Scir-*, (E)*Squir-*, *Esquil-* i *Isquir-* i (E)*Squer-*. (E)*Scar-* surten més poc sovint. En aquest conjunt d'opcions, descobrim fenòmens d'assimilació i de dissimilació. Això amb referència a les síl·labes inicials de la paraula; quant a les síl·labes del darrere, també hi ha una gran abundància de variants: *-alora*, *-arola*, *-elola*, *-erola*, *-iola*, *-irola*, on trobem també assimilacions i dissimilacions i, potser, vacil·lacions de l'escrivà perquè el nom ja li devia resultar estrany. Vet aquí que, ajuntant les primeres síl·labes amb les últimes, s'obtenen més de vint formes ortogràfiques diferents del mateix substantiu.

No és fins molt tard, cap a mitjan segle XVII, que s'ha trobat *Esquirola* per primera vegada; però és una forma que no es consolida fins un segle després, perquè, entretant, encara escriuen sovint *Esquinerola*. Probablement *Esquirola* és una contracció qui sap si ja amb la contaminació del nom de l'animal. La resistència a admetre *Esquirola* és, doncs, evident, i es produeix quan els escrivans ja han perdut l'esma de la llengua.

És un nom que existeix en altres sectors del país. Cap al nord, a Vilallonga de Ter, vam trobar *Carerola* (equiparable a la *Scarerola* de Siurana), en un paper de mitjan XVII, corresponent a les *Queroles* i *Escaroles* anotats en el mateix document i referint-se al mateix lloc. Una prova evident de la vacil·lació lingüística del notari. Cap al sud, a Pena-roja de Tastavins, al Matarranya, es parla de l'*Escresola* que documents del XIV al XVII presenten com a *Scarerola* (com a Siurana) i *Esquinerola*.

Després de tot això, el pensament no pot sinó abandonar la idea simplista del rosegador com a generador del nom i anar-se'n cap a *Quer-*, amb annexió de l'article salat *Es-*: *Esquer-*, *Squer-*. I aquesta idea de *Quer* / Penya, Roca, Roquer, com en el cas de Querol, Queralt, lliga perfectament amb l'aspecte de l'indret, tot vorejat de grans cingles, allà on el riu de Siurana rep el Gorg, per l'esquerra, i el barranc de Prades, per la dreta.

Potser cal aclarir que, inicialment, el nom va correspondre al paratge, no pas al molí. I el paratge potser era més concretament el sector comprès entre els cingles que conformen el barranc de Prades, perquè una anotació de 1559 diu que els Quatre Molins són entre el riu que ve de la Pineda (que és el barranc del Gorg) i el torrent que ve de la *Escirarola*, o sigui el barranc de Prades. Al començament, en el primer quart del segle XV, hi ha anotat *el mas de l'Esquinerola*. No s'ha trobat que es designés com a molí fins a començaments del XVII.

Sobre aquest tema, Lluís Basseda, en el seu magnífic i voluminós treball titulat *Toponymie historique de la Catalunya Nord* (Prada, 1990), diu que "Esquirol" (troba la font dels Esquirols a Formiguera, al Capcir; i el roc de l'Esquirol, a Llar, Alta Cerdanya) pot venir d'una paraula grega que voldria dir "que es fa ombra amb la cua". No diu que hagi vist aquests noms en documentació antiga. Molt probablement que, si els hagués vistos en papers prou vells, la seva opinió s'hauria acostat a

la nostra. Que l'Esquirol fos aplicat a un *roc*, pot quadrar bé amb es-quer-ol. En el cas de la font, amb l'específic en plural, potser sí que es referia als petits mamífers; no es pot opinar sense conèixer la característica de l'indret on raja la font, i no la coneixem.

No tinc gens de ganes que desapareguin els esquirols, tan llestos i tan simpàtics. I crec que convé de continuar parlant de l'Esquirola per referir-nos a aquell sector meravellós del terme de Siurana, encara que la paraula sigui un femení estrany, que ningú no fa servir si no és per designar aquell lloc. Amb aquest comentari, només es pretén de reconduir el pensament, quan fem servir aquesta paraula, des de la zoologia, on sembla que fins ara havia estat estretament adherit, cap a la geologia, i estic segur -amb la porta oberta, és clar, a l'opinió de gent més docta- que l'encertarem.

ALMOSTER

S'ha produït una lleugera i benigna confrontació periodística entre dos consocis nostres, a l'entorn de la coherència de l'ortografia del nom d'aquest poble del Camp de Tarragona, pròxim a Reus. J. P. F. (Jordi Pàmies Felip ?) (*Avui*, 25.8.92) defensant que Almoster, amb la síl·laba Al- inicial, va ésser una imposició de les autoritats castelleses de Tarragona, de l'any 1789, com a rebot del nom de poblacions veïnes, tals com Alcover, l'Albiol, Alforja, l'Aleixar, i demanant que la Generalitat legítimi el nom original del Moster, o (el) Moster del Camp.

Ramon Amigó (*Nou Diari*, 29.10.92) afirmant que Almoster, amb la síl·laba Al- inicial, ja consta en una reial ordre de 1582 manant als de Reus que no privin els d'Almoster de llurs costums; però afirmant, tanmateix, que els manuscrits, des del segle XII, aporten *Mosterio* i *lo Moster*. Un cop d'ull al recull de noms de lloc d'Almoster (Associació d'Estudis Reusencs, 1968) permet de veure *del Mosterio* (1350), *loci del Mosterio* (1501), *loci de Mostero* (1554), *loco del Moster* (1565), *loci de Mosterio* (1613), *huniversitat del Moster* (1662). Segons Amigó, la fonètica actual també fa pensar en el Moster, i aporta com a emparentats els cognoms Muster/Musté. Tanmateix, fa un vot de confiança als filòlegs que, al seu moment, van establir *Almoster* com a forma normativitzada del nom d'aquella localitat, però no descarta que hi hagi a l'origen l'antropònim *al-Mustàri*, tal com proposa el Dr. Pere Balañà, i no pas una relació amb el nom comú *Monasterio*, tal com abans tots els etimòlegs -potser copiant-se els uns als altres- havien coincidit a creure.

R.A.

EL XVIII COL·LOQUI GENERAL

A finals d'octubre vinent se celebrarà a Girona el XVIII Col·loqui general de la Societat d'Onomàstica. Els socis rebran oportunament la circular que en donarà adequada informació.